

НА ВИСОТИТЕ НА ДУХА

Сергей Болшаков

НА ВИСОТИТЕ НА ДУХА

Сергей Болшаков

Анотация

Подвижници на Иисусовата молитва в манастирите и в света

Лични спомени и срещи

Издава се с благослението на славянобългарския манастир "Св. Вмчк Георги Зограф", Света Гора, Атон.

.....	iv
<i>Предисловие</i>	1
ИЕРОМОНАХ ДОРТЕЙ	2
<i>Коневица</i>	2
ОТЕЦ ЕВТИМИЙ	5
<i>Дионисиат</i>	5
ОТЕЦ ТИХОН	7
<i>Уилмуасон</i>	7
АРХИМАНДРИТ АРКАДИЙ	9
<i>Псково-Печерски манастир</i>	9
НИНА НИКОЛАЕВНА М.	11
<i>Нерко-ерви</i>	11
СТАРЕЦЪТ ВАСИЛИЙ	13
<i>Алекса̀ндро-Невска Лавра</i>	13
ЕВГЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ РОЗОВ	15
<i>Псково-Печерски манастир</i>	15
ИЕРОСХИМОНАХ МИХАИЛ	17
<i>Нови Валаам</i>	17
БАБА МАРИЯ НИКОЛАЕВНА	19
<i>Черное, Нижегородска губерния</i>	19
ПЕЧЕНЕГСКИЯТ СХИИГУМЕН ИОАН	21
<i>Нови Валаам</i>	21
ОТЕЦ МИСАИЛ	23
<i>Свято-Пантелеймоновски</i>	<i>манастир</i>
<i>на Атон</i>	23
СЕРГЕЙ МИРОНОВИЧ ПАУЛ	26
<i>Юриев</i>	26

Беседите с деятели на Иисусовата молитва - монаси и миряни, изложени в тази брошура са записани от С. Н. Болшаков през първата половина на XX век.

Участниците в беседите са хора, преминали през много скърби и лишения, които от опита на своя живот са се убедили в необходимостта и живителната сила на Иисусовата молитва, тази невидима, но здрава нишка, която в всяка минута от живота свързва вярващия с Господ и Иисус Христос.

Предисловие

Тази неголяма книжка е написана преди всичко за онези, които се занимават с Иисусовата молитва. В нея съм описал беседите си с различни хора, подвизавали си в Иисусовата молитва по различно време и в различни страни. Подвизаващите се в тази молитва са много малко. Аз едва мога да изброя тридесет, починали и живи. В книжката се разказва само за починалите, с изключение на една благочестива жена, която може би е все още жива.

От подвижниците на молитвата съм избрал само онези, които са достигнали вътрешно безмълвие, тоест, които никого не осъждат нито повече, нито по-малко. С тази добродетел особено се отличаваха Сергей Миронович Паул. От двадесетте лица, които избрах, седем са монаси, трима - миряни, близки до монашеството, а две са жени, майки на семейства. Ново-Валаамският затворник старец Михаил ми даде най-ценните указания, но ми помогнаха също така и архидякон Аркадий, иеромонах Доротея и други.

От тези беседи се вижда как подвизаващите се в Иисусовата молитва разбират такива термини, като "умирил се" ("угомонился"), "вътрешно безмълвие", "духовна прелест" и т.н.

Част от беседите са преписани от дневниците ми, а друга част са възпроизведени по памет. Те са посветени на моите събеседници.

Слава на Бога за всичко!

—С. Болшаков

ИЕРОМОНАХ ДОРТЕЙ

Коневица

Прекарах в Коневца, в далечния Север, няколко седмици през 1951 година, живеейки като отшелник в къщичка в гората. Беше краят на юли. Дните бяха топли и слънчеви. Гори и езера, езера и гори. Манастирът не беше голям и братството беше малобройно и вече на години. Сред монасите имаше високодуховни хора. От тях най-добре си спомням отец Дортей. Веднъж го попитах:

- Как може да се постигне духовен мир?

- Трябва да се умириш - ми отговори отец Дортей, като се усмихваше.

- Какво значи "да се умириш"? - попитах отново аз.

- Ето какво. Когато бях млад послушник на Валаам, моят старец, на когото прислужвах, ми каза веднъж: "Димитрий, трудно ще бъде за тебе да се умириш. Много ти е весел и неспокоен нравът. А ако не се умириш, няма да достигнеш до чистата молитва и монашеството ти ще бъде напразно". И аз го попитах, както вие сега мен: "Какво значи "да се умириш"?"

Старецът ми отговори: "Това е много просто. Ето, сега е лято, а ти чакаш есента, когато на полето ще има по-малко работа". "Вярно, батюшка ..." "А когато дойде есента, ще чакаш пролетта; а след това - Пасха - Светлото Христово Възкресение?" "Така е, отче". "Сега си послушник, но чакаш времето, когато ще станеш расофорен?" "Да, батюшка". "След това ще чакаш мантия, после - иеромонашество. Ето какво означава да не си се умирал. А когато ти е все едно дали е пролет или есен, лято или зима, Рождество или Пасха, послушник ли си или схимник и живееш само с настоящия ден, защото *доста е на всеки ден злобата му* (Мат. 6:34), не мислиш и не чакаш, а предадеш себе си изцяло на Божията воля - тогава ще си се умирал". Много години минаха оттогава, облякоха ме в мантия, получих иеромонашество и все чаках нещо. Направиха ме готвач. Не исках, но трябваше да се подчиня. Когато по-късно ме преместиха тук, се радвах, а някои плакаха. Всичко е в Божията воля. Ако приемаш Божията воля благодушно и с любов и оставиш своите прищевки, тогава ще се умириш. Но вие сте още далече от това, Сергей Николаевич. Вие още "своето търсите". Само че без умиряване човек не може да достигне до чистата молитва!

- А как се придобива чиста молитва?

- С труд, разбира се. За Иисусовата молитва чували ли сте?

- Да, чувал съм.

- А опитвали ли сте да се упражнявате?

- Опитвал съм.

- Е, и какво?

- Лошо.

- Не се отчайвайте. Повтаряйте си я и в своето време тя ще дойде.

- А как да разбере човек, че е достигнал до чистата молитва?

Отец Дортей ме погледна внимателно и ме попита:

- За молдавския старец чували ли сте?

- Не.

- За него пише монахът Партений в своите Странствания. Чакайте, и него ли не сте чели?

- Не.

- Прочетете го, много е поучително и полезно.

Веднъж Партений попитал стареца Иоан за чистата молитва. И той му отговорил, че когато започнал да се подвизава в Иисусовата молитва, отначало го правел с голямо самопринуждаване, а след това ставало все по-лесно и по-лесно. Накрая молитвата потекла свързано, като ручейче, станала самодвижна: блика, блика и умилява сърцето. Започнал да се уединява от хората, отишъл в една пустинка и престанал да приема не само мирянки, но и миряни, дори монаси - рядко. Теглело го към молитвата непреодолимо. Когато Партений попитал стареца: "А какво е това непреодолима молитва?" - отец Иоан му отговорил: "Ето какво е непреодолима молитва. Застана, казал, на молитва преди залез-слънце, а когато дойда на себе си, слънцето е вече високо на небето, а аз не съм забелязал". - Ето това е чистата молитва.

- Кажете, отец Доротей, доколко е нужна чистата молитва за деятелния живот, например за мисионерския?

- Много е полезна. Когато човек се подвизава в Иисусовата молитва, заприличва, да кажем, на цъфнала липа. Когато няма цвят на липата, то и пчелите не долитат на нея. Но щом липата започне да цъфти, ароматът на цветовете ѝ привлича пчелите отвсякъде. Същото е и с подвижника, който се е утвърдил в Иисусовата молитва. Ароматът на молитвата, добродетелите, породени от нея, привличат отвсякъде добри хора, които търсят от кого да се поучат. Който живее в Христа, него Бог го носи на ръцете Си. За нищо не трябва да се грижи. От всички страни към него се стичат добри хора и го пазят като зеницата на очите си. Който се подвизава в истинска молитва, под сянката на Господа се успокоява. И за нищо не се грижи. Всичко самт се устройва.

- А скърби има ли?

- Как да няма, има, но и те се обръщат на радост. Впрочем, вие това още не можете да го разберете. Далече е от вас. Но ще разберете, когато му дойде времето.

- Кажете, отец Доротей, може ли човек да се спаси в света?

- Че защо да не може? Царството Божие е вътре в нас, когато ние в сърцето си коленичим пред Господа и като благовонен тамян Му възнасяме чиста молитва. Разкажете на странника чели ли сте?

- Чел съм ги.

- Ето, и вие можете да правите същото. Немитов е бил богат орловски търговец, а е удивявал с молитвеността си оптинския старец Макарий. Впрочем и той (Немитов - б. пр.), като достигнал висока степен на молитвата, станал затворник в собствения си дом. Който е започнал да живее с Бога и е видял величието на духовното, за него е трудно да остане в света. Той лети високо в небето като орел и не може да бъде като кокошката, която рови на пътя.

Седяхме на пейката, на брега на тихото езеро. По синьото небе плаваха бели, пухкави облачета. Слънцето залязваше. Стволовете на високите стройни брези горяха като златни свеци в лъчите на залеза. Езерото, цялото златно, беше като огледало в зелената рамка на гората. Навсякъде цареше тишината на далечния Север.

- Та така, приятелю - заключи отец Доротей, - когато сърцето ви заприлича на тази вечер, на нейната тишина и мир, тогава ще го озари светлината на незалязващото Слънце - и тогава от опит ще разберете какво е чистата молитва.

- Кажете, отец Доротей - попитах го след известно мълчание, - как можем да узнаем Божията воля за нас?

- Духовните отци казват, че самите обстоятелства на живота ни я посочват, освен това може да се попита с вяра стареца или някой мъдър човек какво да се прави, и накрая - според склоняването на сърцето. Помоли се три пъти на Господа да ти яви волята Си, както се е молил Спасителят в Гетсиманската градина, и накъдето се склони сърцето ти, така постъпи.

ОТЕЦ ЕВТИМИЙ

Дионисиат

В края на октомври 1951 година прекарах няколко дни в гръцкия манастир “Дионисиат”. Там се запознах с един грък от Сикон, който беше живял в Русия, в Кавказ, а оттам по време на гражданската война се оттеглил на Атон. Наричаше се отец Евтимий. Беше надхвърлил шестдесетте и се отличаваше с мъдрост. Беше библиотекар в манастира. С него имах много и забележителни разговори.

Една вечер седяхме на балкона на килията му, която беше надвиснала над морето. Беше тиха, топла есен. Слънцето залязваше. Небето и морето бяха в златно сияние.

- Отец Евтимий - казах аз, - в Коневница разпитвах отец Доротея за чистата молитва, а в Нови Валаам - отец Михаил за предела на молитвата. Вие какво ще кажете?

- Макар църковните и дори килийните молитви по книги и ноти да са много полезни, но въпреки това са временни - отговори отец Евтимий. - Ние не винаги имаме книги и ноти, а и не можем през цялото време да бъдем в църквата или в килията - трябва да живеем, да изпълняваме послушания.

Не зная коя молитва, освен Иисусовата, може да бъде непрестанна. За тази молитва не са нужни нито църква, нито килия, нито книги. С Иисусовата молитва човек може да се моли навсякъде - и въщи, и на улицата, и по време на пътуване, и в затвора, и в болницата. Само трябва да се научи.

- А как?

- Все едно как. Отначало я повтаряй само за себе си на глас, колкото можеш - в килията, навън, когато няма хора наоколо. Но я повтаряй с внимание, бавно, с плач в гласа, както просяците нареждат непрестанно: “Господи Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме, грешния”. Повтаряй я по-често, винаги, когато имаш възможност. После я повтаряй с ума си, наум, но пак с внимание и бавно, а след това можеш да я съединиш с дишането и с биенето на сърцето си. Само че не дръзвай да правиш това сам, а нека някой, който сам се подвизава така, да те научи, иначе ще паднеш в помисли и прочее. Това може да продължи много години, а може да се научиш и по-бързо. И ще потече молитвата в ума ти сама като ручейче: и когато ходиш, и когато работиш или спиш. Аз спя, а сърцето ми бди. А след това и думи няма да са нужни, и никакви мисли, но целият ти живот ще стане молитва. Така, както отец Доротея ти е говорил за Иоан Молдавски.

- Има ли такива хора като стареца Иоан?

- Има. Ето тук наблизо, на Атон, в Каруля, има пустинници, които са надминали много други.

- Кажете, отец Евтимий, може ли да се разбере кой се е издигнал високо в Иисусовата молитва?

- Защо да не може?

- А как?

- Ако искаш да се научиш на молитва от някого, избери си старец, тих и смирен, който никого не осъжда, освен когато юродства, и не се дразни, не крещи, не командва. Защото има и такива старци, които се втурват да ръководят другите, без още да са овладели самите себе си. Те са изучили външната, така да се каже, техническата страна на молитвата, но не са приели духа ѝ. Сам разсъди, как може да осъжда другите този, който сам постоянно вика (към Господа): “Помилуй ме, грешния”?

- Кажете, отче, кой е най-високият подвиг?

- Юродството, разбира се. Защото мъдростта на този век е безумие пред Господа и обратно. Това е тежък подвиг и да се впускаш в него не трябва, освен по съвета на старец.

- А след него?

- Странничеството, ето както авторът на "Откровените разкази на един странник". За света това е почти същото, каквото е безумието. А след това - отшелничеството, затворничеството и обикновеното монашество. Но помни, че не външната страна е важна, а вътрешната. Има и такива, които се преструват на юродиви, и странници безделници, и високоумстващи отшелници, и затворници, които осъждат всички, и безпътни монаси. Човек навсякъде може да се спаси, и в света - също. Само че в манастирите и в пустинката е по-лесно. Съблазните са по-малко. Но и в манастира, ако не се молиш, както трябва, стоенето ти ще е напразно и не само ще разпилееш, което си имал, но и ще паднеш в по-лошо състояние и дори съвсем ще отпаднеш от Бога. Това се случва.

- Скоро ли ще ударят клепалото за вечерня, отец Евтимий?

- Скоро - отговори той. - Ето, вече го бият. Време е да вървим в църква.

Ние станахме от балкончето и по коридорите и стълбите слязохме в съборния храм, цял в сияние от златния залез. Службата започна - бавно, съсредоточено, както обикновено е на Атон. *Тиха светлина от светата слава на безсмъртния, светия и блажения небесен Отец, Иисусе Христе! Като стигнахме до зник-слънце и видяхме вечерна светлина, възпяваме Отца, Сина и Светия Дух - Бога...*

Вечерта излязох на балкона на килията си. Гледах осеяното с безброй звезди небе. Отец Евтимий тихо се приближи до мен: "Гледате небето? Виждате ли какво величие и каква красота има творението? А как и какво - не трябва да се размишлява, но когато му дойде времето, ще разберете много неща, това се постига във високата молитва. С разума си човек не може да го разбере, нужно е озарение. А в света, сред грижите, хората нищо такова не забелязват, а като свинете, прости ми, Господи, гледат в земята и търсят жълъди. Истинското щастие и красота се откриват на онзи, който живее в Бога. Да, велика и благодатна е силата на молитвата. В сравнение с нея всичко останало е прах, суета на суетите и всякаква суета.

ОТЕЦ ТИХОН

Уилмуасон

Това беше през пролетта, в деня на Възнесение, в самия край на май. Беше топъл и слънчев ден. Люлякът вече беше почти прецъфтял, а на плодните дървета можеше да се забележат неголеми круши и ябълки. Седях с отец Тихон на пейката в градината.

- Каква благодат! - отбеляза отец Тихон. - И топлина. Човек трябва да живее и да се радва. Който се подвизава в Иисусовата молитва, е като Странника, в душата му винаги е пролет. Към нищо не трябва да се привързваме. И не трябва да живеем в миналото или в бъдещето. Трябва да живеем в настоящето, в днешния ден, и за всичко да благодарим на Бога. Защото всичко преминава. Светителят Тихон Задонски, чието име нося, пише: "Всичко е като преминаваща вода: бях дете, сираче, бедствах - но това премина; бях бедняк в училище, смееха ми се - и това премина; завърших Семинария първи по успех, станах преподавател, започнаха да ме уважават - и това премина; направиха ме архимандрит в голям манастир, ректор на Семинарията, започнаха да ми се умилкват - и това премина; станах архиерей, возех се в карета, впрегната с два или три чифта коне, приемаха ме в царския двор, видях много и добро, и лошо, раболепстваха пред мен - и това премина; оттеглих се на покой, започнаха да ме притесняват, нападнаха ме болести - и това премина, а по-нататък ще дойдат старостта и вечният покой".

Ето, Сергей Николаевич, това е нашият живот. Аз съм роден в бедно семейство, учих в скъпо училище, назначиха ме в гвардията, бях при царския двор, наслаждавах се на живота и пиех, както Лев Толстой - и това премина. След това се случиха някои неуспехи в Академията, женитба с разведена жена, интриги, даване под съд, скърби и скърби - и това премина. Произведоха ме в чин полковник още млад. Но аз вече бях изгубил интерес към кариерата. Бях видял колко тленно и преходно е всичко. А след това - войната, революцията, гражданската война, емиграцията, страшната болест, от която едва не умрях, после още по-страшната и неизличима болест на жена ми и нейната смърт, тежкия труд на черноработник - и това премина. Всички тези скърби и страдания ме доведоха до вярата и монашеството, научих се на изкуството на непрестанната молитва и сега на всичко се радвам. Без скърбите и тежките изпитания нямаше да стигна до вярата.

- Кажете, отец Тихон - попитах аз монаха, - как може да се придобие духовен мир, как да се избягнат безполезното съжаление и илюзорните надежди?

- Нали ви казах. Живейте с настоящето *Доста е на всеки ден злобата му* (Мат. 6:34). Но преди всичко бъдете усърден в молитвата. И тогава пред вас ще се открие нов, чуден мир. Какво да говорим! Знаете ли нощните пеперуди? Те ни изглеждат сиви и неинтересни, но за другите пеперуди, на които очите са устроени по друг начин, те са забележително красиви, блестящи, в тях преливат всички цветове на дъгата. Така и на тези, които са достигнали прозрение, както Странника, светът им се струва друг. Във всичко виждат величието на Твореца и Неговото неизчерпаемо милосърдие. А когато потече молитвата, настъпва такова утешение и се откриват такива прозрения за същината на нещата, че и да се изрече не може. Това може само опитно да се разбере.

- Няма ли опасност да се изпадне тогава в гордост?

- Да, дори много голяма. Но това падение може да се избегне. Преподобният Макарий Велики много вярно поучава, че без всички добродетели човек може да се спаси, а без смирение никой не се е спасил. Ето, митарят и благоразумният разбойник нищо не са имали, а са се спасили единствено заради смирението си. А сатаната всичко е имал, освен смирение и е паднал завинаги. Богомис-лието е хубаво нещо и размишлението над великите тайни около нас - също, но ако са със смирение и без осъждане на другите, иначе опасността е голяма. Ересарсите са били хора надарени, но им липсвало смирение. Те влезли в умване, възпротивили се на Църквата и погинали.

- Чел съм, отец Тихон, че тибетските отшелници, които се подвизават в повтарянето на мантрата: “Ом мани падме хун”, тоест “Съкровище в лотоса, поздравявам те”, постепенно достигат до голяма тишина и възторг. Когато достигнат до възможния предел, постепенно съкращават мантрата и накрая, когато излязат през нощта от пещерата си и погледнат величието на звездното небе, казват само: “О!” - и застиват в съзерцаване на откритото се величие. И Алберт Айнщайн го попитали дали вярва. Той отговорил: “Да, ако под вяра се разбира удивлението пред мъдростта и величието, царящи в света”, но догматизирането той не признавал. Какво мислите за това, отец Тихон?

- Не и наша работа да съдим какво виждат тибетските отшелници или как разбира Божеството Айнщайн. Ние имаме Свещено Писание, “Добротолюбие” и опита на много подвижници. Нека да се подвизаваме в Иису-совата молитва смирено и с търпение и ако не отслабнем в молитвата, когато му дойде времето, ще разберем, каквото трябва. Но главното, към което трябва да се стремим, е любовта, любовта към Истината, тоест към Бога, и любовта към ближните. *Бог е любов...* (1 Иоан 4:16). В това е разликата между нас и подвижниците на будизма и индуизма: за тях главното е знанието, злото е от незнанието, а за нас главното е любовта. На Страшния Съд няма да ни питат къде, как и колко сме се молили или сме съзерцавали, а дали сме нахранили, напоили, облекли и посетили нашия ближн. За това ще бъдем осъдени или оправдани, което не означава, че не можем да се предаваме на съзерцание. Това особено подобава на старостта, когато вече нямаме сили за деятелно милосърдие, а също и на онези, които Господ е призвал да предстоят пред Него. Но и отшелниците не трябва напълно да се уединяват, а да отговарят устно или писмено на духовни въпроси, когато ги питат. Всички велики отшелници са постъпвали така - и Антоний, и Макарий, и другите - също. Всичко трябва да се прави с благодушие.

АРХИМАНДРИТ АРКАДИЙ

Псково-Печерски манастир

Отец Аркадий стоеше на балкончето на килията си и хранеше гълъбите. Той беше висок, красив, около петдесетгодишен. Отецът винаги беше в благодушно настроение и беше ласкав.

- Кажете, отец Аркадий, как успявате винаги да бъдете в такова благодушно разположение?

Той ми отговори, като се усмихваше:

- А от какво да се огорчавам? Сит съм, здрав съм, облечен, обут, живея в уютна килия, служа в църквата като дякон, работя в дърводелската работилница занаята си, чета душеполезни книги и се подвизавам в молитвата. Какво още е нужно? Които желаят повече, са подложени според Апос-тол Павел на много скърби и страсти. Завладява ги ту алчност, ту честолюбие, ту отмъстителност, ту похот. Когато не могат да постигнат онова, което желаят, се озлобяват и се дразнят, а когато го постигнат, започват да се безпокоят да не изгубят онова, което са придобили. Затова те винаги са измъчвани от огорчения и съмнения. Вие, Сергей Николаевич, ако искате да пребивавате в благодушие, живеете просто, без да мъдрувате, и всичко ще е добре. Старецът Амвросий Оптински казва: "Живей просто и ще доживееш до сто".

- Така е в манастира, отец Аркадий, а в света?

- Същият старец добавя: "Може да живееш и в света, само че не на юруш, а тихо".

- А който има грехове?

- Също е просто, Сергей Николаевич. У отците пустинници се разказва следното: "Дошъл веднъж един млад монах при стария авва и му казва: "Какво да правя, авва, падам все в един и същ грях?" А старецът му отговаря: "Е, щом си паднал, стани и се покай". "А ако пак падна?" "Тогава стани и се покай отново." "И докога?" "До самата смърт". Ето я тайната, Сергей Николаевич, как да пребиваваме в благодушие. Няма човек в света, който да не греши. За това пише и свети апостол Иоан Богослов. Но за всеки грях има покаяние. Точно това непрестанно покаяние ни спасява, от една страна, от гордостта и високоумието, а от друга - не ни дава да паднем в отчаяние.

- Тук е много нужна Иисусовата молитва, отец Аркадий. С нея все призоваваме: "Господи, помилуй".

- Точно така е, брат Сергей. Ние грешим не само всеки час, но и всяка минута: със слово, дело и помисъл - приемаме охотно прилозите, тоест неподобаващите, съмнителните, кощунствени или похотливи помисли, разглеждаме ги от всички страни, съгласяваме се с тях и дори когато не падаме, то е само защото няма подходящ случай. Затова е нужна Иисусовата молитва. Например идва ти наум хулен помисъл или се разпалва в теб желание към жена, иска ти се да оскърбиш някого или дори да го набиеш - тогава се обърни към Иисусовата молитва, шепни или казвай наум: "Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме, грешния" - но бавно, с внимание и скръб. И помислите ще се отдръпнат. А ако се вслушаш в тях и паднеш, пак не се отчайвай, а казвай същата молитва. И духът ти ще се умири.

Бесовете обикновено ни представят Бога преди падението ни милостив и всепощаващ. Внушават ни, че Господ знае колко склонен към нечистота е младият и силен мъж и няма да изисква строго. А след извършването на греха бесовете ни представят Господа като суров и безпощаден Съдия, за да ни тласнат към отчаяние. Даже довеждат някои до самоубийство или до умопобъркване.

А този, който прося от Господа да го помилва, винаги пребивава в смирение. Светият и велик Антоний видял веднъж цялата земя, осяяна с дяволски мрежи, и с ужас попитал: "Кой тогава може да се спаси?" И чул отговора: "Смирението". Ето защо е важна непрестанната Иисусова молитва.

Мнозина, някои от тях даже монаси, казват: “Защо ни е тя? Напълно са достатъчни църковната служба и килийното правило.” Но, първо, ние не винаги сме в църквата или в килията, а изкушенията ни преследват навсякъде, и, второ, ако изпяването или прочитането на молитвите в църквата или в килията наистина спасяваше, то, както пише старецът Василий Пояномерулски, певците и четците на клироса щяха да бъдат навсякъде образец на добродетелта, а това не е така. Даже ако пеят красиво и четат вярно, вниманието им е насочено повече към самия ред на пеене и четене, как по-музикално да се изпее или по-театрално да се прочете, а не към смисъла на това, което се пее или чете. Разбира се, има много духовни певци и четци...

- Отец Аркадий, а кое стои по-високо - деятелният живот, както е в киноията и общежитието, или животът в уединение - в затвора или в пустинката?

- Всяко нещо - с времето си. Новоначалният трябва да отиде в общежитие, за да се оглади. Ето, камъните на брега на езерото или на брега на морето са ъгловати и остри, а после, след като попаднат във водата и като се потъркат един в друг, така се оглаждат, че стават като яйца или като топчета. Така и общежитието оглажда нашите ъгловатости и изпитва нашето смирение, търпение, безгневие, нестяжание.

Едва когато всички тези добродетели станат обичайни за нас, можем да мислим за уединение, вече на възраст, някъде към петдесет години, а по-рано това е само прищявка, суета и самомнение. А който е огладил ръбчетата си и е свикнал с Иисусовата молитва, той може и дори трябва да отиде в уединение и да се готви за прехода си в другия, духовния свят. Защото - *в каквото те сваря, в това ще те съдя*. Който като мъдрите деви, винаги е готов и се подвизава в Иисусовата молитва, той има елей за светилника на душата си и преминава в отвъдния свят готов и призван. За такъв свършек на живота си просим в ектениите: *“Християнски край на живота ни, безболезнен, непосрамен, мирен и добър отговор на Страшния Христов Съд от Господа просим ...”* Ето каква е Иисусовата молитва. Който се подвизава правилно в нея, е смирен, прост, радушен, благ. Какво повече можем да искаме?

Беше чудно лятно утро. В синьото небе горяха златните кръстове на храмовете - бели, розови, светложълти. В ярката зеленина на дърветата пееха птици. Мирна радост се разливаше навсякъде.

НИНА НИКОЛАЕВНА М.

Нерко-ерви

Седях с Нина Николаевна на балкона на горската ѝ вила в Нерко-ерви, сред вековни гори, които започват от Куомио и продължават на юг, към тундрата на Лапландия.

Вилата беше усамотена в дълбоката гора, на брега на тихо езеро. Слънцето залязваше и позлатяваше тихите води. Не преставах да се любувам на езерото и на играта на багрите върху него. Сутрин то беше тъмносиньо във виделината на разсъмването, след това - розово от зората; пос-ле - златно, огледално, синьо; привечер отново златно; след това - червено, виолетово, черно. Синьото небе беше безоблачно. Птички чуруликаха в гората. От цветните лехи се носеше аромат на цветя, от езерото лъхаше свежест.

Мъжът на Нина Николаевна и децата им вече си бяха легнали, само ние все още седяхме на балкона и се любувахме на смяната на цветовете на езерото. Бялата нощ цареше в цялата си красота.

- При вас е така тихо, Нина Николаевна, сякаш сме на друга планета или сме преди триста години, когато тук хората са били малко, не е имало нито железни пътища, нито автомобили, нито самолети. Но и тогава хората, които са търсели тишина, са отивали далече на север, на островите на Ледовития океан, в Соловки.

- Само тук си почива душата ми, Сергей Николаевич. Тук няма никого, само езера и гори, нито градове, нито села. В големия град е трудно да се живее: шум, мръсен въздух, суета, много хора. А където има хора, там винаги има интриги, завист, клеветата и други подобни неща.

Когато бях млада, цялата тази суета и шумотевица ми харесваше. Външното приемах за истинско. И, разбира се, грешах. Първият ми брак беше дълбоко нещастен. Мъжът ми беше красив и умен, но повърхностен, непорядъчен, без вяра и принципи.

Когато всичко това завърши с трагедия, аз се върнах към вярата. Заминах за Валаам при отец Иоан да търся съвет. "Знаете ли, рабиньо Божия - каза ми той, - не се измъчвайте, че всичко се е разрушило и животът ви е свършил. Вие сте млада, много не-ща още могат да се променят, а освен това Господ никога не допуска изпитание свръх силите ни. Винаги помнете това.

Има такова предание: един монах бил много огорчен от тежестта на живота си и роптаел, като просел за себе си по-лек кръст. И веднъж му се присънило, като че ли се намира в голяма пещера, по стените на която навсякъде са закачени кръстове. Има-ло златни кръстове, сребърни, железни, каменни, всякакви. И чул глас: "Молитвата ти е чута, избери си какъвто искаш кръст според силата си". Монахът започнал да търси много усърдно и накрая намерил един малък дървен кръст. "Мога ли да взема този кръст?" - попитал той. "Но това е твоят кръст, другите са по-тежки" - му отговорил гласът.

На вас ви се струва, че кръстът ви е тежък, а аз като старец често чувам такива ужаси, че е грешно да гневите Бога. Молете се по-често, поне само повтаряйте Исусовата молитва, предайте себе си на Божията воля и Господ Бог Сам ще ви посочи пътя, по който да вървите; тогава елате при мен и ще ви кажа, каквото мога". И ме пусна да си вървя.

Минаха няколко години. Служех на скромно място и живеях съвсем тихо. Веднъж ме поканиха на гости, имаше и танци. И макар че бях вече над тридесетте, до мен се приближи един господин, не много по-възрастен от мен, и ми предложи да танцувам с него. Съгласих се. След това се срещнахме още два пъти. Казаха ми, че този господин е ерген, един от най-богатите хора на Скандинавия, почтен и уважаван от всички. Той, моят сегашен мъж, беше много интересен човек. Два или три месеца след запознаването ни ми предложи да стана негова жена. Родителите ми бяха във възторг: каква партия само! Но аз, след като се бях опарила веднъж, много внимавах и помолих за време да обмисля отговора си. Годеникът ми се съгласи.

Заминах при стареца на Валаам за съвет и му разказах всичко. Той помисли няколко минути, а след това каза: “Рабиньо Божия, помните ли, аз ви казах тогава, че всичко ще се устрои и че Сам Бог ще ви изведе на верния път. И ето че Той ви изведе. Само помнете, че скърбите и страданията ви няма да изчезнат, а само ще се изменят.

Вместо малкия дървен кръст, вмес-то смирения, беден, незабележим живот, ви се дава златен кръст, много по-тежък, но и него ще можете да носите, ако се подвизавате в милосърдие и благотворство, само че той е по-тежък. Ще ви завиждат, ще ви клеветят, ще се опитват да ви скарат с мъжа ви и със семейството му. Но ако вие не се привържете към богатството, почестите (а те скоро ще дойдат) и към житейската суета, ще успеете да запазите вътрешния си мир, особено ако се подвизавате в Иисусовата молитва, доколкото ви е възможно. И ви съветвам още: уединявайте се макар за един месец всяка година в някое затънтено място и там се предавайте на молитва и богомислие. Ще видите колко полезно е това”.

Ето, омъжена съм вече от доста години и всяка година идваме тук за около месец. Отначало мъжът ми и децата ми не бяха много доволни, а сега чакат кога ще дойдем. Тук е като в рая. И трябва да кажа, че старецът беше прав. Кръстът на милионера е по-тежък и по-опасен от кръста на бедността. Толкова е лесно човек да изпадне в гордост и окаменяло нечувствие към чуждите страдания.

На Нови Валаам сега има един чуден старец, иеромонах Михаил Затворник. Поговорете с него за вашите житейски трудности и той ще ви даде съвет. Забелязала съм, че когато в живота упорито се стремиш към нещо, въпреки трупашите се едно след друго препятствия, то, макар и да постигнеш с огромни усилия желаното, това не носи полза, а вреда. Или съвсем ще се измъчиш и всичко ще ти стане безразлично, или ще видиш, че не си е струвало труда. Което е от Бога, то идва самт, както е казано в Евангелието: *... царството Божие няма да дойде забелязано, и няма да кажат: ето, тук е, или: на, там е. Понеже ето, царството Божие вътре във вас е* (Лук. 17:20, 21).

Много отдавна, когато започнаха, при първия ми мъж, големи скърби, казах на мъдрата си леля: “Ще напусна мъжа си, ще оставя всичко - и пак ще бъда весела и жизнена, както преди”. А леля ми отговори: “Вижда се, че си още много млада, Нина. От себе си никога не можеш да избягаш, а ако имаш в душата си мир, навсякъде ще ти е добре. От скърбите в живота не можеш да избягаш, трябва да търпиш, да се молиш и да чакаш - и Господ ще ти посочи пътя, когато му дойде времето. Така е. Но когато е млад, човек не може да го разбере”.

Замълчахме. Езерото ставаше все по-черно.

- Вече е единадесет часа вечерта - отбеляза Нина Николаевна, - а е светло като през деня. Време е да почиваме, Сергей Николаевич. Лека нощ!

СТАРЕЦЪТ ВАСИЛИЙ

Алекса̀ндро-Невска Лавра

Тогава бях на не повече от седем години. Веднъж вървах с баба си Елизавета Алексеевна по моста над рекичката Монастирка в Алекса̀ндро-Невската Лавра в Петербург. Беше през зимата, през януари, имаше слън-це, но беше много студено. Гледам, движи се към нас висока, необикновена фигура: старец в син подрасник, без шапка, с побелели коси и брада. В ръката си държеше жезъл от черно дърво с корона отгоре. И което ме удиви повече от всичко: старецът вървеше в лютия студ бос по снега - и краката му не бяха червени, премръзнали, а розови, сякаш вървеше по мек килим.

Още повече се вцепених от удивление, когато той, като видя баба ми, се насочи право към нас: “Здравейте, многопochtена Елизавета Алексеевна. Отивате да се поклоните на мощите в такъв студ? Правилно постъпвате. От Господа не могат да ни отделят нито жегата, нито студът. А момчето с вас сигурно е ваш внук? И него сте довели със себе си. Добре, добре. Господ да е с вас”. И величественият старец отмина нататък.

- Кой е този, бабо? - попитах я аз.

- Това е старецът Василий, детето ми. Духовен човек. Навсякъде го приемат, дори при самия Император влиза. Жезълът с короната му е подарен от него.

- А как така ходи бос, бабо? Аз съм с кожени ботушки и пак краката ми са замръзнали, нося ушанка, а той е и без ръкавици, и шапка няма. Как така?

- Молитвата го сгрива. Преди много години в Далечния Север преподобните са живели в пещери, а някои даже в хралупите на големите дървета. И то при какви студове, тукашните са нищо! Но молитвата ги сгривала.

- А каква е тази молитва, бабо?

- Тази молитва се нарича Иисусова: “Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме, грешния”. Монасите са длъжни да се молят с нея килийно, но и за миряните е добре да я казват. И който се утвърди в тази молитва и се моли с нея непрестанно, той се сгрива. Нито жегата, нито студът то мъчи. Глад и жажда също почти не чувства.

Но сега, когато вярата е намаляла, даже и в манастирите тази молитва или я забравят, или малко се молят с нея и затова го няма у сегашните монаси онова дръзновение във вярата, което премества планини и изцелява недъзи. Щом като старецът Василий върви бос при минус двадесет градуса, значи, че той има вяра и молитва.

- Само монасите ли се занимават с тази молитва? - попитах баба.

- Не, не само те. Отец Иоан Кронщатски е също велик молитвеник, върши чудеса и изцелява болни. Има такива хора и в света. Впрочем, ти си още малък да разбереш това, но по-късно ще го разбереш. Сестрата на дядо ти по майчина линия беше игумения. А Петербургският митрополит беше неин земляк, Владика Паладий. Сега митрополит е Владика Антоний. Много добър човек. Преди е бил професор. Жена му и децата му починали и той станал монах - и вече от много години е митрополит. Помня и покойния Владика Исидор. Беше дос-та над деветдесет години, когато почина, но до края носеше служението си, не се оттегли на покой. Който живее в лишения и пост, живее дълго и краят му е добър. А ти си лакомичък, обичаш да си похапнеш, това не е добре. Човек към нищо не трябва да се пристрастява. Всичко преминава.

- Какво преминава? - попитах ба-ба си. - Зимата и лятото преминават, това го зная, а още какво?

- Ами ето, ти имаше дядо, Авраамий Павлович, а сега него го няма. Премина.

Подобно разсъждение ме озадачи, но не се реших да разпитвам повече баба си. Влязохме в Троицки събор, където беше топло и светло. Баба взе две свещи и отидохме да ги поставим при мощите на Божия угодник, светия и благоверен велик княз Александър Невски. На излизане срещнахме един иеромонах с величествен вид:

- С внука си сте дошли, Елизавета Алексеевна? И в този студ! Това е похвално.

- Ние срещнахме стареца Василий - не се стърпях аз. - Вървеше бос и без шапка и не му беше студено. Как така?

- Любопитстваш ли? - усмихна се монахът. - Него Иисусовата молитва го покрива като кожух. А по снега той върви като по мек килим. За това още новопрославеният Саровски угодник, преподобният Серафим, е говорел. Ти също се моли така. На-учи тази молитва и я повтаряй - и сам ще видиш. Сега още си малък за това дело. Но когато му дойде времето, започни, иначе ще се развратиш и съвсем ще изоставиш вярата, както нашите студенти. А без вяра, братко, няма да можеш да живееш.

- Внука ми е много набожен - отбеляза баба ми. - Цялата стена на стаята му е с икони. Пали свещи и кандило пред тях и се моли. Явно, метнал се е на игумения Антиса.

- Уж са набожни, а като пораснат, го удрят на безбожие. Но ти, Серьожа, не изоставяй молитвата. Моли се, както искаш, но се моли. Идват тежки времена. Ето, имаше революция, сега затихна, но не задълго. И преподобният Серафим е предупреждавал, че ще дойдат трудни времена. Само с молитва и със страдания ще устояваме. Ние с вас, Елизавета Алексеевна, до тези ужаси няма да доживеем, но внука ви ще ги преживее. Тогава само молитвата ще му помогне.

Докато се връщах с баба си вкъщи, все мислех за чутото. Запечата се в душата ми.

ЕВГЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ РОЗОВ

Псково-Печерски манастир

Срещнах доктор Розов в Псково-Печерския манастир през 1926 година. Той беше участъков лекар и същевременно лекуваше братството, за което му се полагаше квартира на първия етаж на архиерейския дом. Евгений Николаевич беше петдесетгодишен, вдовец. Синът му, тихо и умно момче, учеше в Печерската гимназия. Живееха много просто. Доктор Розов произхождаше от семейството на духовник, беше завършил семинария, но не станал свещеник, а лекар, след като завършил блестящо Медицинския факултет на Томския университет в Сибир.

Евгений Николаевич беше не само благочестив и богословски образован, но също така и духовен човек. Имаше дълбоко смирение и огромна любов към ближния. На никого, никога и в нищо не отказваше. Молеха го да пътува далече при някой болен - и той заминаваше безвъзмездно, молеха го за съвет - и той даваше, молеха го да се отбие в някой дом - не отказваше. И никога нищо не искаше.

Една вечер бях при него. През отворените прозорци прииждаше аромат на люляк и жасмин от архиерейс-ката градина. Древните манастирски църкви, розови, светложълти, бели със сини куполи, обсипани със златни звезди, се открояваха ясно върху зеленината на градините в прозрачния сумрак на бялата северна нощ. Цареше дълбока, тържествена тишина. В малката стая, пред старинната икона, гореше неугасимо кандило. Евгений Николаевич седеше в креслото, в бяла руска рубашка, препасана с бял колан. Със своята започнала вече да побелява брадичка, той много напомняше селски свещеник.

- Кажете, Евгений Николаевич, как постигнахте това, че винаги сте благодушен и никога не се безпокоите за пари и с какво ще живеете, така са ми казвали. Как го постигате?

- Хората какво ли няма да наприказват, Сергей Николаевич, а аз само едно ще ви кажа: по евангелски е - *търсете царството Божие, и всичко това ще ви се придаде* (Лук. 12:31).

Както знаете, аз съм син на протоиерей, завършил съм семинария, през детството и младостта си често съм посещавал с родителите си ту Троице-Сергиевата Лавра, ту Оптина, ту Саров, ту Валаам и така нататък. Веднъж чух такава история от монаха, който е на послушание в странноприемницата на Оптинската обител.

Пристигнал там веднъж на поклонение един от най-богатите московски търговци и се наложило заради разкаляните пътища да се забави с още три дни. Бил със сина си. Преди да тръгнат, попитал монаха: "Колко ви дължа за мен и за сина ми, отче?" А той отговаря: "Колкото желаете". "А ако нищо не искам да дам?" "Ваша воля". "Та така от сто богомолци може само един да ви плати?" "Случва се, но затова пък стотният ще плати за останалите деветдесет и девет". "Е, сине, вади кесията, всеки от нас трябва да даде за сто богомолци". И охотно заплатил, и останал доволен. Господ благословил да нахрани бедните монаси.

А и покойният ми баща, протоиерей Николай Розов, винаги ми казваше: "Като станеш лекар, Евгени, и дойдат при теб бедни хора, които нямат с какво да платят, ти не само не настоявай, но и лекарства им купи. Господ няма да те остави, и душата ти винаги ще бъде спокойна, и съвестта ти няма да те гризе". Така и правя - и ето, живея. Който може да заплати - благодаря, който не може - за Бога се старая. Нали е казано, че ако на някого си послужил макар и с нещо малко, на Бога си послужил.

Виждате ли, там някой е донесъл бурканчета с чудесно сладко, дори не зная кой. И все носят - и пари, и различни неща. Не само за мен и сина ми стига, но и на другите раздавам. Помните ли как е у свети апостол Павел: *Като имаме прехрана и облекло, нека с това бъдем доволни. А ония, които искат да се обогатяват, падат в изкушение...* (1 Тим. 6:8, 9).

Помните ли какво е казано в Евангелието: *Никой не може да слугува ...на Бога и на мамона.* (Мат. 6:24), а сребролюбивите фарисеи се смеели. Но най-добре се смее онзи, който се смее накрая. Така и вие, старайте се само за това, което е потребно, а останалото ще ви се придаде.

- Как ще стане това, Евгений Николаевич?

- Вижда се, че сте още не достатъчно църковен човек. Запомнете веднъж завинаги, че най-важното е да придобиете мир в душата си, а когато го придобиете, нищо няма да ви липсва, защото е казано: "Придобий мирен дух и хиляди ще се спасят около теб". Точно тези хиляди толкова много и всякакви неща ще донесат, че няма да знаеш къде да ги сложиш. Затова не си струва да се безпокоиш. Виж, невярващите трябва да се безпокоят, и то много. Те всичко искат да имат за себе си, да го измъкнат от другите - нали, мислят си, се живее един път. За тях всичко се заплаща.

- Ето вие, Сергей Николаевич, заминавате за чужбина, отначало в Белгия и Франция при католиците, а след това може би, при протестантите, насам-натам. Нищо не се случва без Божията воля. Значи, трябва да заминете, ако всичко става от само себе си. Но вие започвате нещо ново, нечувано. На мнозина то се струва подозрително, а вие - като човек, който желае да се устрои. Но те грешат, Сергей Николаевич. Аз съм стар лекар и съм виждал много хора. Вие сте прост и искрен човек, не сте от онези, които "се устройват". И затова ще ви се наложи да понесете доста скърби, неразбиране, презрение, крайна бедност. Но вие не се отчайвайте, а търпете благодушно, живеете просто; просто - и смирено. А когато му дойде времето, ще дойде и това, което сега не можете и да си представите, говоря за успехите в онова, към което се стремите. И тогава ще разберете какво означава да получите стократно. Но отначало ще трябва много да страдате, докато постигнете покой, отчужденост от света, което самият аз се старая да постигна. Вие също не се привързвайте към нищо преходно, а следвайте своя път. Чели ли сте "Добротолубие"-то?

- Чел съм го, Евгений Николаевич, но, честно казано, малко неща разбрах в него.

- Ще разберете от опит, когато му дойде времето, когато станете на моите години. Там има написано доста за опазването на помислите, също и за Иисусовата молитва. Тя много ще ви помогне.

- А може ли хора, които живеят в света, при това млади като мен, да дръзват да се упражняват в такава молитва?

- Може. Например Странникът в "Откровените разкази" е бил на вашите години. Също и орловският търговец Немитов. Той, макар че е бил милионер, стигнал до такава висока степен на святост, че даже старецът Макарий Оптинский се удивил. Впрочем, този Немитов в края на живота си се отделил от всичко, на мен също ми се иска, само че трябва първо да поставя сина си на верния път. А в молитвата, както и във всичко друго, вървете умерено. Всичко ще дойде с времето, само трябва да се стараете. Когато молели стареца Амвросий да се застъпи за "издигането" на някого от братята, старецът отговарял: "С времето и всичко ще ни дадат - и мантия, и иеромонашество, само Царството Небесно никой няма да ни даде, сами трябва да се постареем". Така че старайте се да придобиете сърдечна молитва, защото *Царството Божие вътре във вас е и насилници го грабят* (Лук. 17:21; Мат. 11:12).

ИЕРОСХИМОНАХ МИХАИЛ

Нови Валаам

Последният ми разговор с отец Михаил в Нови Валаам беше особено дълбок и поучителен. Отец Михаил тогава беше надхвърлил осемдесетте, но беше млад и по сърце, и по ум. Седях в килията му. Беше през август. Беше топла вечер. Слънцето залязваше от другата страна на езерото, зад безкрайните гори. Цареше дълбока тишина като в картината на Левитан “Вечният покой”.

- Кажете, отец Михаил, кои са главните етапи на духовния живот?

- Всичко е, както ти го е обяснявал отец Аркадий в Печерската обител. Никой не може да се спаси без смирение. Помни, че до края на живота си ще падаш в грехове, по-тежки или по-леки, ще се гневиш, ще се хвалиш, ще лъжеш, ще бъдеш тщеславен, ще обиждаш другите, ще проявяваш ненаситност. И точно съзнанието за това ще те държи в смирение. С какво има да се гордееш, щом всеки ден грешиш и обиждаш ближния? Но за всеки грях има покаяние. Сгрешил си - покаяй се, отново си сгрешил - покаяй се отново, и така докрая. Като правиш така, никога няма да се откажеш, а постепенно ще придобиеш мирно устроение. А затова е необходимо да се опазваш от помисли. Те могат да бъдат добри, безразлични и лоши. Никога не приемай последните. Още щом се появи прилогът, отсичай го веднага с Иисусовата молитва. А ако започнеш да го разглеждаш, той ще се прилепи към теб и ти ще се заинтересуваш от него. Той ще те очарова, ти ще се съгласиш с него и ще започнеш да мислиш как да го изпълниш, а след това ще го изпълниш и на дело - и ето ти грях.

Но има и такива помисли, които изглеждат невинни, а довеждат до големи изкушения и тежки грехове. Разказвали са ми, че имало в Уфимския женски манастир някаква прозорлива старица, а духовник на този манастир бил един много добър свещеник, вдовец на около шестдесет години. Веднъж като си лягал да спи, той си спомнил как преди тридесет години, когато жена му и децата му били живи, той слагал децата да спят. И се умиллил. После си спомнил жена си и мислите тръгнали, отклонили се където не трябва. Така че той прекарал цялата нощ в молитви и поклони, толкова голямо било изкушението. А на сутринта старицата го извикала при себе си и го попитала: “Какво стана с вас, батюшка? Нечистите сили се рояха около вас като мухи?” Духовникът чистосърдечно си признал. Ето докъде могат да ви доведат мислите, които отначало изглеждат добри.

Психиатрите говорят за психоанализа и разни други неща, но как можем ние да разберем кое е добро и кое - не. Затова викай към Господа непрестанно: “Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме, грешния”. Свети апостол Павел казва, че който изповядва Христос като Син Божий и вика към Него непрестанно - ще бъде спасен. Та ти, Серьоженка, се упражнявай, както можеш, в Иисусовата молитва и постепенно ще достигнеш до умиротворение, а знак за теб ще бъде дълбокият душевен мир, ненарушимото спокойствие.

- А по-нататък, отец Михаил? - попитах отново стареца.

- По-нататък - ето какво. Има два вида безмълвие. Първият вид е мълчанието. Това не е лошо, във всеки случай не съблазняваш и не обиждаш другите. Но не е достатъчно. Отците пустинници казват, че отшелникът, който седи в пещерата си и не вижда никого, е подобен на аспида в леговището и, изпълнена със смъртоносна отрова, ако си спомня някогашните обиди и се гневи.

Вторият вид безмълвие е вътрешното. За него отците казват: има старци, които говорят от сутрин до вечер и пак пребивават постоянно в безмълвие, защото не говорят нищо, което да не е полезно за другите и за самите тях. Ето това е вътрешното безмълвие. Стреми се да придобиеш него, Серьоженка. А когато го постигнеш и престанеш да съдиш другите, то стани и благодари на Господа, Който ти е оказал такава велика милост. Тогава не си далече от сърдечната чистота. А знаеш, че само чистите по сърце могат да видят Бога. За други, въпрочем, има друг път - пътят на благодатните сълзи. Това не са сълзите, които имат всички, когато сърцето

им страда при загуба на близките хора, четене на книги или слушане на някаква история. Благодатните сълзи се леят като ручей и това продължава две-три години непрекъснато. С тези сълзи се изгаря като с огън всичко нечисто в душата и тя стига до голямо умиротворение, и вижда Бога.

- Отец Михаил, а какво означава "да видиш Бога"? Метафора ли е това или какво?

Отец Михаил ме погледна изпитателно и се замисли:

- Разбира се, *Бога Никой никога не е видял. Единородният Син, Който е в недрата на Отца, Той го обясни* (Иоан. 1:18). Казано е още: "Херувими и серафими, предстоящи пред Бога, закриват лицата си". Бога, съществуващото на Бога, не можем нито да видим, нито да проумеем. Но можем да видим Божията слава, неръкотворната и неизказана Таворска светлина, която са видели на планината тримата избрани апостоли. Тази светлина е видял Мотовилов, когато разговарял с преподобния Серафим. Именно това е слизането на Светия Дух, Царството Божие, дошло в сила. Виждал го е и светителят Тихон Задонски, още преди да стане епископ. Удостоил се е да го види и игумен Антоний Путилов, Малоярославски, още като юноша. Да не говорим за виденията на преподобния Симеон Нови Богослов. Много малко хора са били удостоени да видят тази светлина.

- Кажете, батюшка, има ли сега подвижници, които са виждали тази непристъпна светлина?

- Че защо да няма? Трябва да има такива подвижници. Само че защо трябва да се пита за това? Щом вярваш, че тази светлина се явява, защо ти е да знаеш повече? Блажени са, които не са видели, а са повярвали. На Мотовилов е било дадено да види тази светлина като "уверение".

- А какво представлява тя, отец Михаил?

- В повествованието за сибирския търговец стареца Даниил Агински, когато преподобният Серафим Саровски почитал дълбоко, се казва следното: "Една богата жена от Сибир, която била под духовното ръководство на стареца Даниил, решила да постъпи в манастир, посетила доста девически манастири в Русия и в Сибир, но не знаела кой от тях да избере. А той ѝ отговаря: "Ако ти посоча някой манастир, а на теб не ти хареса, после ще кажеш: "Никога не бих постъпила тук, но старецът ми каза така. И на мен ще ми се сърдиш, и самата ще бъдеш недоволна. Ти продължавай да търсиш, и когато намериш, каквото ти е нужно, сърцето ти ще се развълнува и това ще ти бъде за уверение. Така и се случило, когато тя влязла в Иркутския девически манастир. Развълнувало се сърцето ѝ и тя останала там, а после станала игумения Сусана".

Твоето призвание, Серьоженка, е същото, както е говорил преподобният Серафим на Надеевския игумен Тимон: "Сей доброто слово, където ти попадне, край пътя, на камъните, в добрата земя. Все нещо ще израсне и ще принесе плод, и даже стократно". Но трябва да се стараееш да постигнеш духовна тишина, защото в метежната душа нищо добро не може да има. А когато се умириш и поумнеееш, ще можеш да направиш много неща. Аз ти говорих за вътрешното безмълвие - ето това е истинският затвор и отшелничеството, а Иисусовата молитва, която е непрекъснато служение на Бога вътре в сърцето, където е и Царството Божие, разбираемо правилно, ще ти помогне във всичко.

БАБА МАРИЯ НИКОЛАЕВНА

Черное, Нижегородска губерния

Майка ми почина през юли 1918 година, втората година от съветската революция, в родното си място, в Черное, и е погребана в семейната гробница на Балучини, в Желник. Майка ми беше само на четиридесет години, когато почина, седем години боледува, отначало от туберкулоза, а когато се излекува от нея, от сърце. Трагедията на майка ми беше в това, че тя, жена богата и красива, вместо да се радва на благата на живота, трябваше да бъде болна и да страда. Тя беше много религиозна, спазваше постите, молеше се по стария обряд, придържаше се към едноверието. На нея дължа твърдите устои във вярата си.

Баба ми, Мария Николаевна Балунина, през 1919 година беше вече на повече от шестдесет години. Тя беше величествена, властна и сурова жена, но правдива, справедлива, религиозна, както и майка ми. Животът ѝ през първите години на брака ѝ не бил лесен - била втора жена на дядо ми, но след това баба взела в ръце всичко: мъжа, децата, голямото имущество и т.н.

Една вечер, скоро след смъртта на майка ми, аз седях на балкона на великолепния дом на баба ми, с чуден изглед към широката и пълноводна Ока и към далечния планински хребет.

- Тъжен си, Серьожа - каза баба ми, като се приближи до мен. - Трябва не да тъгуваш, а да се радваш.

- Защо, бабо?

- Майка ти, покойната Лида, сега е там, където няма нито болести, нито скръб, нито въздишки. Завърши живота си по християнски, тихо и без страдания, и е погребана редом с баща си. Имаше примерен живот на съпруга и майка. Значи всичко е добре. Господ я е призовал точно когато е трябвало. Идват тежки времена - на войни и междоусобици: щеше още повече да се мъчи. При Бога не е като при нас: Неговите пътища са неведоми и винаги са към по-добро. С годините е по-лесно да разбереш това.

Когато бях на твоите години, на седемнайсет, заминах с майка си в Керженските скитове на пострижението на моята приятелка и роднина Леночка. Като сега помня този ден. По синьото небе плаваха бели облаци, тихо стояха brezите край пътя, а наоколо - непроходимите Керженски гори, къщичките на монахините, градините - и всичко това - залято от светлина, но не ярка, а като на картината на Нестеров "Великото пострижение". Също както и на картината вървеше процесията - отпред тази, която щяха да постригват, красива и тиха, с послушничките, а след тях - достолепните стари монахини.

Твоята прабаба, сестрата на твоя прадядо и мой тъст, Павел Петрович, Антиса, беше тогава игумения. И така ми беше хубаво тогава, че си мислех: да можеше и аз така да остана в тази тишина и молитва. Но Господ ми отреди да се омъжа за суров и придирчив вдовец с малки деца. И много трябваше да преживея. Когато ме благославяше за венчило, покойната ми майка ми каза: "Машенка, омъжваш се за богат вдовец с малки деца, а самата ти още нямаш и деветнадесет години. Много ще трябва да преживееш, но бъди вярна на дълга си и помни: търпението и трудът над всичко ще надделеят". Така и стана. И никога не съм съжалявала за това, което е можело да бъде. И теб не те съветвам да го правиш.

Помни думите от Писанието: *Бъди верен до смърт, и ще ти дам венеца на живота* (Откр. 2:10). Ето, казват, че са разстреляли в Екатеринбург господаря император Николай Александрович и при това с цялото му семейство и близките. Такова злодеяние не е имало в Русия от смутното време, което е продължило, докато не са погинали всички тези убийци и предатели, които сами себе си са унищожили. И сега ще бъде така.

В реда на нещата щеше да е ти да бъдеш много богат, да живееш в доволство и почести, но всичко това революцията - а всъщност Господ Бог - ти го отнема. Но не съжалявай, за това ти се дава голяма духовна свобода, ти не си свързан вече с имения, дела, заводи.

- Бабо, какво ще ме посъветвате да направя, ако се разгори по-нататък революцията и всичко бъде изгубено?

- Както ти казах: живей по съвест и никога не постъпвай против нея заради кариера или заради печалба. Онези, които постъпват така, получават, каквото заслужават, в самите себе си - в раздразнителността, в грижите за имущество и почести, в интригите, униженията, завистта към преуспелите. А ако някой стигне до престъпление, става още по-лошо. Наистина, човек ще пожъне онова, което е посял. Който посее добро, ще пожъне добро, а ако посее зло - зло. Идва безбожно време, но ти не гледай другите, дръж се във вярата - и няма да бъдеш посрамен. Моли се, както игумения Антиса правеше: стои като свещ и прави поклони, а беше на повече от седемдесет. Умря на повече от деветдесет, в добра старост, без глухота, слепота и парализа, прос-то заспа и почина от праведните си трудове. Впрочем, работата не е в пок-лоните, а в чистото сърце и в чистата съвест. Бях в Саров при прославянето на преподобния Серафим, видях неговата пустинка и камъка, където се е молел. Велик старец е бил и е дос-тигнал голяма висота, защото се е подвизавал много в Иисусовата молитва.

- Кажете, бабо, в света също ли се подвизават в нея?

- Случва се. Срещала съм някои, предимно от търговското съсловие, дворяните вече много са се отдалечили от вярата, макар и сред тях да се срещат благоверни хора. Имаше например един богат търговец - Сибиряков, беше пожертвал много средства за Андреевския скит на Атон и накрая се пострига там за монах. Оптинският архимандрит Моисей Путилов също беше от търговското съсловие и още в света се е занимавал с Иисусова молитва, Немитов от Орел и други също.

И при нас, в Нижни Новгород, имаше. Един от тях познавах от времето, когато току-що се бях омъжила. Бях на двацет, а той - над петдесет. Беше трети син на търговец милионер и баща му го благословил за монашество. Отишъл за съвет при покойния отец Амвросий в Оптина, а той отговаря, както винаги, с поговорка: ти знаеш, който е суров, за него е Саров, а който е упорит, за него е Валаам. Суровост у теб не забелязвам, но настойчивост у теб има много. Упорит човек си ти. Затова върви на Валаам, там на всичко ще те научат.

И той отишъл, и останал там няколко години, готвели го вече за мантия, но тогава умрели двамата му големи братя, като оставили малки деца, а баща му вече бил остарял. Старецът му благословил да се върне в света, само Иисусовата молитва да не оставя. Валааецът добре водеше търговските си дела, и всичко - чисто, благородно, без лъжа и без да притеснява никого. А когато племенниците му пораснаха, предаде им делата си, а самият той се пострига в един отдалечен сибирски манастир, там си направи пустинка и почина на доста над осемдесет години. Покойната ми майка казваше, че още когато живеел в света, силно го теглело да се върне обратно в манастира. Така и трябва да е било. Тук в света, всичко преминава

ПЕЧЕНЕГСКИЯТ СХИИГУМЕН ИОАН

Нови Валаам

Веднъж през август седяхме със схиигумен Иоан в градината на Нови Валаам и разговаряхме. Денят беше топъл и слънчев, но вече се чувстваше приближаването на есента. Прозрачен въздух, резки сенки. Слънцето позлатяваше тихото утро.

- Отец Иоан, разкажете ми за отклоненията в Иисусовата молитва. Има ли ги или не?

- Как да ги няма? Бесът отвсякъде ни напада. Ако на мирянина е даден един бяс да го изкушава, то за монаха са два, а за онзи, който се подвизава в Иисусовата молитва - даже три. Чели ли сте "Сборник за Иисусовата молитва" и "Беседи за Иисусовата молитва", издадени от покойния игумен Харитон?

- Чел съм ги.

- Там много се говори за това, но най-важното е, че при Иисусовата молитва човек трябва да има дълбоко смирение и в никакъв случай да не мисли високо за себе си. Защото някои се превъзнасят. Защо казваме Иисусовата молитва? За да можем, като помним постоянно Бога и се каем за греховете си, да достигнем до духовно умиротворение, вътрешно безмълвие и любов към ближния и правда - тогава живеем в Бога, Който е любов.

Но има хора, които гледат на тази молитва като на някаква магия, която ще им донесе възможността да четат мисли, прозорливост, дар на чудотворство и изцеление и други подобни. Такъв подход към молитвата е крайно греховен. Онези, които постъпват така, биват прелъстявани от бесовете, които им дават от себе си и известна власт, за да ги погубят съвсем, завинаги.

Преди бях игумен край Печенга. Това е много далече, на брега на Ледовития океан. През лятото слънцето три месеца не залязва, а през зимата е тримесечна нощ. И е огромна самота. Бурен океан и безлюдна, унила тундра наоколо. При тези условия се случва някои монаси, като се молят в изстъпление, да се повредят и да започнат да чуват гласове, да имат видения и други подобни неща. На един от тях започнали да му се причуват в килията му гласове, подобни на ангелски, които му внушавали, че той е достигнал дивна висота и може да върши дивни чудеса и дори като Спасителя да ходи по водата. Тези гласове убедили нещастника да изпита себе си на дело, да премине по тънкия лед, понеже вече бил олекнал. Той тръгнал и пропаднал във водата - и макар че викал и го извадили, от студената вода се разболял и скоро умрял, след като се покаял.

Това е краен случай, а някои бесът се опитва да улови по друг начин. Те, като се молят и видят у себе си известен духовен напредък, започват да се гордеят с това и всички останали да считат за по-низши и по-недостойни, а в себе си да виждат избран Божий създ. Такива молитвеници обикновено осъждат всички, лесно се дразнят, когато ги укоряват, винаги са в някакво смущение. И макар че свети апостол Павел казва, че който проси от Господа Иисуса Христа спасение и изповядва, че Той е Син Божий, ще бъде спасен, Сам Спасителят поучава, че *Не всеки, който Ми казва: Господи, Господи! ще влезе в царството небесно, а оня, който изпълнява волята на Моя Отец Небесен* (Мат. 7:21). А тези хора, макар и да зоват към Господа, но сърцето им стои далече от Него. Значи нужно е към молитвата да се прибави още и изпълняването на заповедите, защото вярата без дела е мъртва и чрез делата вярата достига до съвършенство.

- Отче схиигумене, а как човек може да разбере към кого да се обърне за съвет?

- Търси си старец тих, добър, смирен, който има мирна съвест и пребивава във вътрешно безмълвие, тоест никого не осъжда. Бягай от такива, които всекиго осъждат, от всичко са недоволни и на това отгоре са и сребролюбиви, защото с тях и самият ти още повече ще се развратиш. Помни още и това, че със старец можеш да живееш до известно време, а щом се научиш да се подвизаваш в молитвата и да опазваш

помислите си, то защо ти е старец? Не може цял живот да бъдеш дете, с годините трябва да се научиш сам да отговаряш за всичко. А и самият ти можеш да станеш старец, когато му дойде времето.

- Тоест как така?

- Много просто. Старецът е човек, богат на духовен опит и мъдрост и с велика любов към хората. Старци са ставали и обикновени монаси, както достопамятния Зосима Верховский, когото Достоевски е имал предвид, когато е описвал своя старец Зосима, а не светителя Тихон или отец Амвросий. Житието на стареца Зосима сам ще видиш.

Такива са били и старец Василиск Туринский, Иоан Молдавский, схииеро-дякон Мелхиседек, преславен старец, който е живял 125 години. Старецът Даниил Агинский, велик подвижник и учител в Сибир, също и Кузма Вирски са били обикновени миряни, а при тях за съвет са ходели не само миряни и свещеници, но монаси и епископи, и то от най-мъдрите.

А нима не е старец, при това какъв, авторът на "Откровените разкази на един странник"? В писмата на отец Амвросий Оптински намерих, че произхождал от орловските селяни, а тъй като ръкописът бил намерен на Атон, в Свято-Пантелеймоновския манастир, то вероятно там е и оригиналът на този ръкопис. Навярно този Странник, като се връщал от Светата земя в Русия, е минал през Атон, както са правели много поклонници, и там е разказал за своите странствания на стареца-иеросхимонах Иероним Соломенцев, а той е наредил разказът да бъде записан, а може и Странникът сам да е записал всичко, може и на Атон да е останал. Кой знае?

- А странничеството подвиг ли е, отец Иоан?

- Да, и то какъв, само юродството стои по-високо от него, защото е по-трудно. Но да се юродства не се позволява, само много рядко, по благословение на великите старци. Ние и малкото не можем да понесем, какво остава за големи подвизи.

За стареца Леонид Оптински разказват такава история.

Един монах му омръзнал с молбите си да му благослови да си сложи вериги, а старецът му отговарял:

- Защо са ти вериги? Монашеството само по себе си е тежки вериги, ако всичко се прави, както трябва.

Но монахът все му досаждал. Накрая старецът му благословил, а след това извикал при себе си монаха ковач и му казал:

- Като дойде утре при тебе този монах да те моли да му направиш вериги, ти му кажи: "Защо са ти вериги?"
- и хубаво го зашлеви.

На следващия ден дотичал при него разгневеният монах и започнал да обяснява, че е помолил ковача да му направи вериги, а онзи вместо това го зашлевил.

- Е, ти една плесница не можеш да изтърпиш, ами тичаш да се оплакваш. За теб ли е да носиш вериги? Не трябва да скачаш по-високо от главата си.

- Отец Михаил ми каза: сей, брате, доброто слово навсякъде - и в тръните, и край пътя, и върху камъните, може пък нещо да израсте и да принесе плод, даже стократен. Какво мислите вие, отче схиигумене?

- Е, щом като отец Михаил е казал така, трябва да го слушаш. Сей доброто слово навсякъде - и ще странстваш като Странника. Този подвиг, брате, не е малък.

- А ще мога ли да издържа, батюшка?

- Ако имаш вяра, ще можеш, понеже е казано: *Всичко мога чрез Иису-са Христа, Който ме укрепява* (Фил. 4:17). Утвърждавай се в Иисусовата молитва, тя ще проправи пътя ти.

ОТЕЦ МИСАИЛ

Свято-Пантелеймоновски манастир на Атон

С отец Мисаил се срещнах на Атон през 1951 година, когато той беше на послушание в странноприемницата на Свято-Пантелеймоновския манастир. Той беше висок, изправен, с ясен ум и добра памет, благодушен и ласкав.

Беше дошъл на Атон през 1896 година и обичаше да разказва как на път за Атон минал през Москва - по това време я приготвяли за коронацията на императора Николай II, когато той уважаваше повече и от стареца Михаил.

Веднъж седях в прекрасната си стая в архондарика, с окачените на стените портрети на императора Александър II и съпругата му и на Московския митрополит Филарет. Прозорците и вратите на балкона, по стълбовете на който се виеха цъфтящи глицинии, бяха отворени широко. Долу се виждаха манастирските здания и църкви, градините, горите и си-ньото небе, обляно от ярката утринна светлина.

Седях до прозореца и разглеждах намерения от мен в отдела за ръкописи на най-богатата манастирска библиотека ръкопис на "Откровените разкази на един странник", написан с прекрасен почерк и с отбелязана дата на приемането му в отдела - много по-ранна от годината на печатното издание на "Разказите".

Без съмнение, пред мен беше оригиналът, от който архимандритът от Казанския Черемиски манастир беше издал своята книга. При сравняването на ръкописа и книгата ме заинтересува фактът, че в последната бяха пропуснати не само цели абзаци, но и два много дълги разказа.

На вратата се почука и в стаята влезе отец Мисаил.

- Казах на Василий да ви донесе чай с хляб и сладко, за да се подкрепите.

- Много се грижете за мен, отец Мисаил, даже ми е неудобно.

- А как да не се грижа? Вие сте рядък гост. Сега тук рядко идват руснаци, не е като в старите времена. Кога ще се отбие някой? Все някакви чужденци, протестанти и католици, а най-често - просто любопитни, без всякаква вяра, само да погледат. Живеят, ходят от манастир в манастир. Все да им показваш. Трябва да държим един човек само за това. А вие тук с някакъв ръкопис ли се занимавате? Виж ти колко е красиво, по руски.

- Знаете ли, отец Мисаил, това е оригиналът на "Откровените разкази на един странник". Без съмнение, странникът е бил на Атон и е записал странстванията си за тогавашния духовник, иеромонах Иероним Соломенцев. Когато казанският архимандрит е издал този ръкопис като книга, той е изпуснал доста от нея: цели два разказа.

- Виж ти. А защо ги е изпуснал?

- Малките пропуски са разбираеми. В тях Странникът се отнася сурово към богословите академици, от средите на които произлизат архиереите. Такова свободомислие е могло да не се хареса на йерархията, а казанският архимандрит не е искал да има затруднения с нея. Странникът рязко критикувал отживялата схоластика, която се преподавала тогава.

А двата разказа архимандритът е изпуснал навярно защото е мислел, че те могат да смутят читателите монаси. Нали ръкописът е бил написан от мирски човек (и е предназначен) за духовника.

- А за какво се говори в тези разкази?

- В първия, началото на който го има в книгата, се разказва как Странникът нощувал в една съмнителна странноприемница и как се събудил, когато тройка коне с пиян кочияш налетяла на къщата и счупила стъклото, под което той спял.

А в ръкописа се говори, че когато Странникът легнал да спи, при него дошла една жена от странноприемницата с намеренията на жената на Потифар и започнала да се умилква около него, което събудило в него похот и обичайната му самодвижна молитва спряла. Странникът вероятно би паднал в грях, ако не е била тази тройка коне. Жената била така силно потресена, че се разболяла сериозно, но била изцелена по молитвите на Странника...

- Да, велико дело е Иисусовата молитва, Сергей Николаевич - отбеляза отец Мисаил, - наистина спасява от смърт и позор. А и това е вярно, че когато се надига блудната страст, самодвижната Иисусова молитва престава. Тогава вече е нужно усилие.

- Значи женените хора с тази молитва почти не се занимават. Какво излиза тогава?

- Намерихте какво да сравните! Едно е законният, благословеният брак, и друго - блудната похот, която се появила у Странника към чуждата жена. Тук има блуд, а също така и прелюбодеяние.

Естествено, отец архимандритът е помислил, че който не разбира правилно нещата, може да се съблазни. А вие нали знаете какво се полага за съблазняването на тези, малките. По-добре е за човека да не се е раждал. Бесът е хитър. Той си постига целта, ако не по този, то по друг начин, и може да ни погуби със същата тази велика молитва, ако нямаме смирение.

Разбрахте ли?

Аз пристигнах тук много отдавна, през 1896 година. Видях и отец Стратоник, от който се възхищаваше отец Силуан и за който пише отец Софроний, и даже отец Иларион, който е написал "В планините на Кавказ". Там той се спасявал като отшелник. Добра книга, вече две нейни издания излязоха и бяха пропуснати от цензурата. Е, отец Иларион не е богослов, може някъде и неясно да е написал за нещо, но вярата е правилна.

Попадна тази книжка на двама учени дворяни - отец Антоний Булатович от Андреевския скит и отец Алексей Киреевски от нашия манастир - и те започнаха да спорят. За единия книжката беше връх на мъдростта и праведността, а за другия - пълна с ерес. Със споровете си те съблазниха доста обикновени монаси и настана една врява. Наложих се стотици руски монаси да напуснат Атон, а по това време имаше и война - и започна увяхването на руския Атон.

И докъде се стигна? Останахме само старци, млади монаси няма. Ако отците Антоний и Алексей се занимаваха с Иисусова молитва както трябва, със смирено сърце, нямаше да устроят тази свада.

Каква молитва може да има, когато се наричат един друг с последните думи? Който е горд, нетърпящ, властен, на него не му подобава да се занимава с Иисусова молитва, ако, докато се моли, през цялото време върши грехове - и не се кае. Тогава молитвата му е за осъждане.

- А как може да бъде разпознат, отец Мисаил, човекът, който се подвизава правилно?

- Много е просто. Той никого не осъжда. Разказвах за оптинския архимандрит Исаакий, че когато при него идвали монаси да се оплакват един от друг, той ги изслушвал внимателно, като при това говорел: "Виж ти, каква дума си казал и дори си го ударил - не е добре това, такива неща не трябва да се допускат; и винаги завършвал така: "А сега върви ти, отче, при този, който те е обидил, и искай от него прошка". - "Но той ме обиди и ме удари!" "Да, но нали Христос е казал: ...Ако някой ти удари плесница по дясната страна, обърни му и другата (Мат. 5:39), а ти искаш да му извиеш врата. Та той не те е обидил без причина. Ето до какво си довел човека, върви да искаш прошка".

Никого не осъждал отец Исаакий, а отците Антоний и Алексей не правеха така и свършиха лошо.

Винаги имай мир, Сергей, и ще се спасиш.

СЕРГЕЙ МИРОНОВИЧ ПАУЛ

Юриев

Със Сергей Миронович Паул се запознах в Юриев, по естонски - Тарту, в Естония, през 1924 година. Той беше по-големият син на М. А. Паул, естландски¹ вицегубернатор, първия естонец на този пост.

М. А. Паул беше завършил Петербургската Духовна академия, където е бил един от любимите ученици на архимандрит Антоний Храповицки, по-късно Киевски митрополит. Скоро след завършването на Академията Паул преминал на гражданска служба и придвижвайки се бързо нагоре в иерархията, бил назначен за естландски вицегубернатор; на този пост той и завършил живота си, на прага на една наистина блестяща кариера. Сергей Миронович след завършването на средното си образование постъпил в Университета, а след това, през военните години, във Военното училище, което завършил като офицер.

Сергей Миронович се сражавал в Първата световна война, след това - в Гражданската, но при участието си в Ледения поход получил страшна рана: куршумът влязъл през лявото око и излязъл през дясното ухо. Изгубил зрението на раненото око и оглушал с ухото. Били засегнати някои части на мозъка и той беше принуден на всеки три години да се подлага на мозъчни операции. Всичко това ни най-малко не го беше ожесточило и озлобило. Сергей Миронович беше винаги спокоен, ласкав и никога никого не осъждаше.

Като се върнал в Естония, той блестящо завършил Юриевския университет и трябвало да остане и да се подготви за професорска катедра по химия. Вместо това постъпил като послушник в Псково-Печерския манастир.

У него имаше нещо от княз Мишкин от "Идиот" на Достоевски и още повече от Альоша Карамазов. Както и последният, той никога не се грижеше за това какво ще яде и какво ще пие и с какво ще се облече. Но всичко някак се устройваше добре. За кариера никога не мислеше, беше обикновен, макар и високообразован и начетен. Раздаваше всичко, което имаше.

В Псково-Печерския манастир прекарал около три години, но не се постригал, а така, както и Альоша Карамазов, се върнал в света, както е у Достоевски, по волята на своя старец, иеромонах Васиан, завършил живота си като иеросхимонах Симеон в края на петдесетте години, през август, на 93 години. "Сергей Миронович - казал му отец Васиан, - върви в света, там такива хора като теб са много по-нужни, отколкото тук. Учи другите с примера на живота си. А когато му дойде времето, ще се върнеш, ако Господ благослови".

След напускането на манастира Сергей живя за кратко у покойния ми брат Константин, а след това беше назначен за завеждащ на една химическа лаборатория. Починал, както чух, през четиридесетте години.

Той се беше научил на Иисусовата молитва още когато бил в един сръбски манастир, в самото начало на двадесетте години. Беше преуспял в нея изумително и много рано беше достигнал до вътрешно безмълвие, постоянно спокойствие и радост. Често се срещаш с него в Юриев и в Псково-Печерския манастир.

Веднъж той влезе в килията, в която бях настанен. Тази килия беше една от най-старите, още от времето на преподобния Корнилий. Според преданието, в нея са отседнали царете Иоан Грозни и Пьотр Велики, в нея е живял иеромонах Лазар, когото е посещавал Александър Благословени, а също и иеросхимонахът затворник Теодосий, когото е посещавал Николай II. Килията беше свързана с пещерната църква и пещерите посредством коридори.

- Кажете, брат Сергей - попитах аз послушника, - как свиквате с новото си положение?

- Много добре, по-добре е, отколкото в Сърбия, където имаше много руски интелегенти. Без тях е по-добре.

¹От Естландия - днешна Естония

- Защо?

- Защото обикновените хора, както тук са по-цялостни, а интелегентите от единия бряг са се отдалечили, а до другия не са стигнали и се лутат: старата, цялостна вяра на прадедите си са изгубили, а вулгарния атеизъм, безсрамието и разюздаността също не могат да приемат. Куцат и с двата крака. Тук само настоятелят и още един иеродякон са от образованите, а всички останали са прос-ти, мужици.

Когато дойдох тук, моят старец, манастирският духовник отец Василий, ми каза: “Сергей Миронович, вие сте дошли в манастир. В Сърбия сте били в манастир и знаете що за живот е това. Преосвещеният Теофан Затворник мъдро е написал, че ако човек е постъпил в манастир, значи е избрал самотата - църквата и килията, моли се, труди се - и това е всичко. Седи в килията си, тя на всичко ще те научи. А ако се впуснеш в разговори с братята, на всичко ще се наслушаш и не само от манастира можеш да си тръгнеш, но и вярата си да изгубиш, като се удивляваш как хората толкова години са живели в обителта, а са изпълнени с празнота, завист, високомерие и други подобни. Ето ти си научен на Иисусовата молитва, подвизавал си се в нея, а за съвет си се обръщал към отец Аркадий: той много знае за нея”. Така и живея и избягвам беседите и разговорите, за което дори ме считат за горд.

- Кажете, Сергей Миронович, много ли е полезна Иисусовата молитва?

- Много, само е нужно да се извършва в дух на кротост, а иначе човек лесно може да изпадне в духовна прелест и да започне да мисли високо за себе си.

- Вие, Сергей Миронович, много сте изучавали индуизма и будизма. Там не е така, както при нас.

- Разбира се, че не е така. Според индуите и будистите всичките скърби идват от невежество и привързаност към света, който лежи в зло, а спасението се състои в унищожаването на личността, духната като свещ или разтворена като капка в океана.

Но и там има забележителни хора. Веднъж чух такава история. Един от най-богатите и главни махараджи на Индия имал диван, тоест премиер-министър, негов роднина, млад, богат, образован. Всички му завидвали. Веднъж в двореца имало банкет по някакъв случай. Един от чуждестранните гости се приближил до дивана и му казал: “Вие сте много щастлив човек. Знатен сте, богат, млад, здрав. Имате прекрасно семейство и всички земни блага.” А диванът му отговаря: “Вие мислите, че щастието е в земните блага? Не е ли то пречка за истинското щастие и свободата на духа?”

Същата вечер диванът извикал при себе си слугата, преоблякъл се пред него в дрехите на санауси², взел една тояга и напуснал дома си завинаги. За индуите, който е станал санауси, е погребан жив завинаги, тъй като губи кастата си и всичко, но той придобива велика духовна свобода, с нищо не е свързан. Виждате ли, и сред индуите и будистите има хора, способни на велики жертви заради свободата на духа. Но ние имаме най-добрия път, за който се говори в Евангелието: *и ще познаете истината, и истината ще ви направи свободни* (Иоан 8:32).

- Значи, вие сте дошли в манастира, за да познаете истината?

- Манастирът, Сергей Николаевич, е духовна школа, както пише преподобният Венедикт, по който се увеличате, но това не е школа за формално изследване като семинарията, а школа за духовен опит.

- А ще намерите ли това, което търсите?

- Това старецът знае най-добре. Бих искал да остане тук, но ако старецът ме изпрати в света, ще отида, както е отишъл по благословието на стареца Зосима Альоша Карамазов. Знаете ли, Сергей Николаевич, вие сте по-близо до Альоша, отколкото аз. У мен е останало още много от княз Мишкин. Вие сте тук само за три месеца, вгледайте се, учете се особено от отец Аркадий и отец Васиан. Това ще ви потрябва, когато му дойде времето, когато заминете на Запад, сред хора с друга култура и други възгледи. И особено се дръжте за Иисусовата молитва. Аз само за нея се държа.

²Санауси - странник.

И знаете ли още, Сергей Николаевич, до какъв извод от гражданската война стигнах? С насилие нищо няма да постигнеш. От християнска гледна точка, вместо човек да се озлобява и да отмъщава, по-добре да се подчини на насилието. То не е вечно и повече развърщава насилника, отколкото неговата жертва. По време на гражданската война и двете страни вършеха всякакви зверства. И какъв е резултатът? Белите са разбити, а червените се изпояждат и унищожават един друг. И това е само началото, кой знае какви чистки ще има.

Трябва да оставим всичко това и да помним, че *Бог е любов* (1 Иоан. 4:8) и следва да му се покланяме с *дух и истина* (Иоан 4:24). Иисусовата молитва е *поклонение с дух и истина*.